

TM Olli Viitaniemi (olli.viitaniemi@helsinki.fi)

Teologisessa Aikakauskirjassa (TA 1/2012) julkaistuun artikkeliin ”Yksi sinulta puuttuu ja sen mukana kaikki: Kristuksen sisällinen tunto” Uusi näkökulma repliikin lähteisiin ja alkuperään ja Aholansaaren teologikokouksessa elokuussa 2012 pidettyyn esitelmään pohjautuva kirjoitus, jonka on julkaissut Herättäjä-Yhdistys vuosikirjassa: *Silmäisi eteen Jeesus: Herättäjä-Yhdistyksen vuosikirja 2012*. Karjalainen, U. (toim.). Lapua: Herättäjä-Yhdistys, s. 129-141.

Ruumis kirjastossa: Seppä Högmanin repliikin hartauskirjalähteiden mysteeri

Agatha Christien dekkareissa toistuu loppukohtaus, jossa murhamysteerin henkilögalleria on koottu kuulemaan, kuinka Hercule Poirot ratkaisee arvoituksen. Tilaisuus etenee seuraavaa kaavaa mukaillen. Ensin Poirot selostaa tapahtumien kulun täysin uskottavasti ja osoittaa joukosta ilmeisen syyllisen. Tämän jälkeen esiin nostetaan kuitenkin joku kiusallisen pieni johtolanka tai havainto, joka ei sovi aiemmin kerrottuun kertomukseen. Ehyt kertomus hajoaa. Kokonaisuus on purettava osiinsa ja rakennettava uudestaan siten, että kaikki palapelin palat tulevat käytetyiksi. Seuraa kierros, jonka kuluessa Poirot tekee vuoron perään jokaisesta läsnäolijasta mahdollisen murhaajan, kunnes kaikkien toiminnan motiivit ovat selvillä ja murhaaja on paljastettu aukottomin perustein.

Paavo Ruotsalaisen (1777–1852) ja seppä Jaakko Högmanin (1750–1806) tunnettu ja moneen kertaan selvitelty kohtaaminen vuonna 1799 on yllättäen joutunut hieman vastaavankaltaisen selvittelyn alaiseksi sepän kuuluisan repliikin alkuperän osalta. Olen julkaissut aiheesta tieteellisen artikkelin Teologisessa Aikakauskirjassa (TA 1/2012), joka tarjoaa aihepiiristä dokumentoidun selvityksen. Suositeltava laajempi taustoitus sepänrepliikkiin on myös Pentti Simojoen monografia *Ensimmäiset ja viimeiset kiusaukset: Ukko-Paavon taival*. Simojoki on esittänyt kritiikkiä tekemääni tulkintaa kohtaan Hengellisessä Kuukauslehdessä ja Teologisessa Aikakauskirjassa (TA 3/2012). Vastasin esitettyyn kritiikkiin suullisesti Aholansaaren teologikokouksessa pitämässäni esitelmässä. Tässä yhteydessä pyrin vielä yksinkertaistaen jäsentämään ongelman ja esitetyn argumentaation.

KIUSALLINEN SÄRÖ EHJÄÄN KERTOMUKSEEN

Nuoren ja ahdistuneen Paavo Ruotsalaisen vapauttavasta sielunhoidollisesta kohtaamisesta seppä Jaakko Högmanin kanssa muistetaan erityisesti tämä sepän repliikki ”Yksi sinulta puuttuu ja sen kanssa kaikki: Kristuksen sisällinen tunto”. Vakiintuneet kuvaukset kohtaamisen kulusta perustuvat

muutamiin lähteisiin, jotka kaikki palautuvat Paavon kertomiksi. Sepän kuvausta tapahtumien kulusta ei ole säilynyt. Varhaisin kuvaus miesten kohtaamisesta sisältyy Paavon ystävän Lauri Juho Niskasen vuonna 1837 laatimaan käsikirjoitukseen *Muistokirja hengellisten asiain päälle*, josta on säilynyt useita osin epätäydellisiä kopioita. Niskasen muistokirjasta sepänrepliikki puuttuu tyystin, mikä on antanut virheellisesti aiheen pitää sitä Paavon ja sepän toisen kohtaamisen kuvauksena, jollaista ei ole syytä olettaa tapahtuneen. Paavon kuoltua Paavon kirjuriina toiminut Nilsin suntuo Adolf Möykkynen kirjoitti vuonna 1856 Suomettareen muistokirjoituksen, jossa repliikki esiintyy muodossa ”Yksi sinulta, poika parka, puuttuu ja yhden myötä kaikki”. Möykkynen ei mainitse ”Kristuksen sisällistä tuntoa”, joka esiintyy kirjallisessa muodossa ensimmäistä kertaa vasta vuonna 1893 kuopiolaisen henkikirjoittaja Carl August Malmbergin katekismusuudistusta käsittelevässä kiistakirjoituksessa aikakauslehti *Vartijaan*. Lisäksi maininta Kristuksen tuntemisesta löytyy Malmbergin lisäksi toisestakin lähteestä. Juhani Ahon kokoelmissa on muistitietoon perustuva kuvaus, jossa repliikki on muodossa: ”Yksi sinulta puuttuu ja sen yhten kanssa kaikki, sillä sinulta puuttuu elävä Kristuksen tunteminen.”

Sepän sanojen innoitus on vanhastaan nähty Thomas Wilcoxin vuonna 1779 suomeksi julkaistussa kirjassa *Kallihit Hunajan-Pisarat Kalliosta Christuxesta*. Päätelmällä on vankat perusteet. Möykkynen kirjoittamassa muistokirjoituksessa Högman ”aukaisee vussin paikan ’Hunajan-pisara’ kirjasta, käskien sitä lukemaan, ja sitte puhuttaissa sanoo: ’Yksi sinulta, poika parka, puuttuu ja yhden myötä kaikki!’” Bengt Jonzon on väitöskirjassaan vuonna 1935 päätellyt tuoksi ”vissiksi paikaksi” seuraavan katkelman Wilcoxin kirjasta:

Sinulla taita olla paljon hyvää sinun tykönäs, ja yhtähyvin taita vielä puuttua sinulda yhtä, joka teke, että sinä menet murheellisena pois Christuxen tyköä; sillä et sinä ole vielä myynyt pois kaikki mitä sinulla on (Mark. 10: 21, 22. Luk. 12: 34.) niinmuodoin kuin et sinä ole hyljännyt, kaikea sinun omaa vanhurskauttas, etc. Tosin sinä olet tainnut mennä kauvas niiden mailmallisella muodolla loistavaisten hyväin töiden harjoituxesa; mutta kuitengin sen ohesa olla Christuxen pahin vihollinen ja kielläjä, myös jokaisesa rukouksesa ja Jumalan palveluxesa. Room. 14: 23. Ebr. 11: 6.

Sepän repliikin alkuosan ”Yksi sinulta puuttuu ja sen mukana kaikki” on yksituumaisesti ajateltu perustuvan tähän Wilcoxin hengelliseen tulkintaan rikkaan miehen ongelmasta (Mark.10:17–23), joskaan ei suorana lainauksena. Huomio on toisaalta kiinnittynyt myös siihen, että Wilcox ei mainitse repliikin loppuosaa ”Kristuksen sisällinen tunto”, mikä on osaltaan johtanut kyseenalaistamaan loppuosan aitoperäisyyden.

Yllättäen sepän repliikin alku löytyy kuitenkin sanatarkemmin toisesta Paavo Ruotsalaisenkin tuntemasta kirjasta, David Hollatzin (1704–1771) vuonna 1745 suomennetusta teoksesta *Armon Järjestys Autuutehen*:

Sinä olet kaikki pitänyt nuorudestas: mutta **yksi sinulda vielä puuttuu: ja sen yhden kanssa kaikki**. Marc. 10:21. Emme sentähden ole kelvolliset, että me itsiämme kerskaamme; mutta että HERra kerska meitä.

Christien dekkareissa sattumalla ei ole sijaa – historiantutkijan on sitä vastoin otettava myös tämä tosielämään kuuluva mahdollisuus huomioon. Tästä huolimatta pidän ilmeisenä, että Hollatzin tekstillä on oltava jonkinlainen vaikutussuhde sepän repliikin kirjalliseen asuun. Tämä uusi johtolanka haastaa Paavo Ruotsalaisen historian harrastajat sonnustautumaan Hercule Poirot'n pikkutakkiin ja käyttämään pieniä harmaita aivosoluja: jo aikaa sitten kanonisoitunut kuvaus Paavo Ruotsalaisen elämän käännekohdasta tulisi kyetä jatkossa kertomaan siten, että myös tämä kiusallisen pieni yksityiskohta – sepän repliikin Hollatz-kytkös – sopii saumatta kertomukseen.

UUDEN JOHTOLANGAN ÄÄRELLÄ

Ensin on syytä tutustua tarkemmin uuteen johtolankaan. Suomeksi kirjasta *Armon järjestys autuutehen* on 1700-luvulta kuusi Turussa otettua painosta ja 1800-luvun puolelta useita painoksia Turussa, Oulussa, Helsingissä ja Raumalla. Huomionarvoista on, että vanhoissa painoksissa kirjaan ei ollut merkitty lainkaan tekijän nimeä. Sen tähden kirja tunnettiin ja sitä myös myytiin yksinkertaisesti nimellä *Armon järjestys*. Kirjan kirjoittaja oli herrnhutilaisvaikutteinen David Hollatz, joka toimi pappina Gutenbergissä, Pommerin alueella. Häntä ei tule sekoittaa samannimiseen ortodoksian ajan dogmaattikkoon, jonka pojanpoika hän oli.

Hollatzin kirja koostuu neljästä opettajan ja sielun välisestä ”kanssapuheesta”. Ensimmäisessä keskustelussa opettaja osoittaa uskoonsa tyytyväisen sielun hengellisyyden ulkokohtaiseksi omavanhurskaudeksi; toisessa synnintuntoon herännyt sielu löytää uskonelämän perustuksen yksin Jeesuksen verestä ja kuolemasta; kolmas käsittelee uuden elämän vahvistumista; ja neljäs pyhitystä. Kirjan disposition nivoo näin yhteen versio pietistisestä pelastusjärjestyksestä (*ordo salutis*), minkä jo kirjan otsikkokin ilmaisee. Ensimmäinen kanssapuhe on se laajempi asiayhteys, jossa Hollatz tulkitsee rikkaan miehen ongelmaa (Mark. 10:21) sepän pajasta tutuin sanankääntein:

Sielu. En minä taida uskoa, että minun kanssani niin pahoin on: Minä luen minun rukoukseni; teen monda hyvää työtä: tiedän myös kyllä, kuinga Christillisesti elettämän pitä; vaadin sitä myös muilda; nuhtelen myös muita, koska minä näen ja kuulen jotakin pahaa heildä.

Opettaja. Sinä olet aivan hyvä itse mielestäs. Omisa silmisäs olet sinä rikas; mutta JEsuksen silmisä olet sinä viheliäinen, radollinen, köyhä, sokia ja alastoin. Ilm. K. 3:17. Kuules: Koska sinä niin kaunisti taidat autta itses kaikisa ja taidat oman Jumalisudes kanssa hyvin edes tulla, et ole ikänäs tundenut sinun omaa voimattomutas, sokeuttas ja kelvottomuttas et ole myös niinkuin yksi sokia, onduva ja spitalinen Vapahtajalda andanut sinus paratuksitulla, niin olet sinä peräti kaukana Vapahtajasta. Eipä tervet tarvitse parandajata, vaan sairait. En minä ole tullut, sano JEsus, kutsuman vanhurskaita (ja itsepyhiä) vaan syndisitä parannuksee Luc. 5:31,32. JEsus on Vapahtaja ja Parantaja sairaille, sokeille, spitalisille, köyhille ja omisa silmisänsä kadotetuille ja duomituille syndisille, ja ei muille. Ne ovat ainoastans ne kadotetut syndiset, jotka tulevat HERran tykö rukoilemaan Ef. 27:13. Ainoastans ne miehet jotka olivat vaivasa, ja velasa ja sydämen kivusa, tulit Davidin tygö, joka oli JEsuksen esikuva, ja hän oli heidän Päämiehensä. 1. Sam. 22: 2 Sinä olet kaikki pitänyt nuorudestas: **mutta yksi sinulda vielä puuttuu: ja sen yhden kanssa kaikki.** Marc. 10:21. Emme sentähden ole kelvolliset, että me itsiämme kerskaamme; mutta että HERra kerska meitä. 2. Cor. 1: 12,14.

Hollatzin vertauskuvallinen tulkinta rikkaan miehen Jeesukselta saamasta vastauksesta kehotuksena luopua omavanhurskaudesta on hyvin samankaltainen Wilcoxin tulkinnan kanssa.

Siinä missä sepänrepliikin alkuosa on suora lainaus Hollatzilta, repliikin loppuosa ”Kristuksen sisällinen tunto” ei sanatarkkana esiinny sen paremmin Hollatzin kuin Wilcoxinkaan kirjassa. Tarkempi analyysi kuitenkin osoittaa, että Kristuksen sisällisen tuntemisen teema on löydettävissä näistä molemmista kirjoista. Hollatzin kirjassa repliikin alkuosan sisältävän kohdan jälkeen sielu, joka yhä pitää kiinni omasta kunniallisuudestaan, saa kuulla sanat:

Sielu. Minun kansani on kuitengin peräten toisin laittaa.

Opettaja. Kuinga siis? että mitämäx ulkonaisten tapais puolesta olet tullut paremmaksi, et vanna, varasta, tee huorin, ulkonaisella muotoa? *Sitä, kuin sisällinen on, et sinä ensingän tunne.* Ah! toisin pitää sinun kanssas käymän, ennen kuins opit tunemaan raadollisuutes, ja uskomaan JEsuxen päälle, niinkuin yxi vaivainen ja kadotettu syntinen.

Tässä ”sisällisen” tuntemisella ei viitata Kristuksen sisälliseen tuntemiseen, vaan oman sielun tilan tuntemiseen sellaisena kuin se on – kadotettuna syntisenä. Mikäli ”Kristuksen sisällinen tunto” ymmärretään jonkinlaisena armontilan kokemisena, Hollatzin armonjärjestyksessä sitä välttämättä edeltää oman syntiviheliäisyytensä tunteminen. Siinä missä kirjan ensimmäisessä kanssapuheessa Opettaja taivuttelee Sielua näkemään oman syntisyytensä, toisessa kanssapuheessa synnintunnon

kalvama Sielu arkailee tarttua armoon, johon Opettaja häntä monin tavoin kehottaa. Kamppailun vaihteita kuvaavat hyvin epäröivän Sielun repliikit.

Sielu. Jumala on minulle sokialle silmät avannut, että minä tunnen minun syndini ja viheliäisyyteni; mutta ne ovat vielä, niin kuin Marialle Magdalenalle, ja niille kahdelle Opetuslapselle, pidetyt, etten minä vielä taida tuta ja löytä Jesusta.

Pelkkä julistettuun sanaan luottaminen – eli tiedollisella tasolla ”tunteminen” – ei enää riitä Sielulle: ”minun mielestäni, taidais olla minun oma työni, jos minä uskoisin. Sentähden tahdon minä odotta siihenasti, että JEsus minua vahvista ja vakuutta, niin että minä sen tunnen.” Tällainen ”tunteminen” on Hollatzin kirjassa tulkittavissa siksi yhdeksi, joka ensimmäisessä kanssapuheessa Sielulta vielä puuttui:

Sielu. Koska minä olen puhellut muiden hyvän sieluin kanssa, niin ovat muutamat kerskannet itsiänsä suuresta vanhurskaudestansa, joka minulda vielä puuttu: muutamat ovat myös peräten soimannet minua, etten minä taida olla Jumalan lapsi, koska ei minulla ole tätä vahvuutta.

Toisen kanssapuheen lopussa sielun kaipaus saa täyttymyksensä: ”O! HERra Jesu, sinun jalkais juureen lasken minä nyt kaikki minun syndini, ja kaiken minun pyhyideni. Koko mailma kaiken kunniansa kansa ei kelpa minulle nyt ensingän; minä iloitsennyt ainoastans sen ylitse, että minä sinun löytänyt olen.” Vaikka sepänrepliikin loppuosa ei sanatarkkana lainauksena esiinny Hollatzin kirjassa, voidaan sitä pitää eräänlaisena tiivistelmänä kirjan toisen kanssapuheen tähtäyspisteestä. Näin ollen sepänrepliikki näyttäytyy aforisminomaisena tiivistelmänä Hollatzin kirjan alkulukujen dynamiikasta.

MAHDOLLISTEN SYYLLISTEN OSOITTAMINEN

Artikkeliini kirjoittamassa kommentissaan Pentti Simojoki korostaa, että Hollatzin kirjan katkelma, jossa Sielu ylpeänä kerskaa uskostaan, sopii huonosti historiallisessa tilanteessa sepän sanoiksi Paavolle, joka tunsikin oman kelvottomuutensa ja oli epätoivoinen. Tästä on helppo olla yhtä mieltä. Simojoen huomio ei kuitenkaan poista ongelmaan liittyviä jännitteitä vaan päinvastoin korostaa niitä. Jo artikkelissani totean, että uusi lähdelöytö ei anna aihetta kyseenalaistaa sitä historiallisena pidettävää tosiseikkaa, että seppä viittasi keskustelussa Hollatzin sijaa juuri Wilcoxiin. Artikkelini perusväittäjä on, että Hollatzin kirjalla on lähdesuhde sepänrepliikkiin kielellisenä lausumana siinä muodossa kuin Mauno Rosendal on sen tunnetuksi tehnyt. Kokonaan eri tason kysymyksiä ovat, mitä historiallisessa tilanteessa sepän pajassa puhuttiin tai mikä on repliikin teologis-hengellinen

tulkinta. Repliikki on periaatteessa voinut saada tunnetun kirjallisen tekstiasunsa aivan muissa yhteyksissä jo ennen Paavon ja sepän kohtaamista tai vastaavasti vasta jälkikäteen kertomuksen tradeeraamisen yhteydessä. Mikäli osoitettu repliikin Hollatz-kytkös ei sovi osaksi perinnäistä pajakertomusta, ongelma on pajakertomuksen eikä osoitetun Hollatz-kytköksen. Repliikin kirjallisten taustojen vaikutussuhteiden kompleksisuudelle tulisi tarjota selitys: muuten ”ruumis” jää kirjastoon.

Nähdäkseni mahdollisia selityksiä sepänrepliikin Hollatz -kytkökselle on kolme. Ensimmäkin on mahdollista, että repliikki olisi muotoutunut jo varhain Hollatzin kirjan pohjalta ja seppä vain sovelsi tunnettua sielunhoidollista fraasia Wilcoxin kirjan tarjoaman assosiaation myötä. Tälle tulkintalinjalle on perusteensa. Seppä Högman oli saanut vaikutteita hengellisyyteensä Tornionjokilaaksossa vaikuttaneesta viklundilaisesta herätyksestä. Hollatzin kirja oli virsikirjan, Raamatun, Arndtin Totisen kristillisyyden ja Sions Sångerin jälkeen levinnein hartauskirja Torniossa Ison vihan jälkeen. Kiinnostavaa on, että jo herätyksen johtohahmon Nils Viklundin (1721–1785) lyhyeen autobiografiaan sisältyy sepän repliikin ainekset. Viklund kuvaa lapsuuttaan:

Minun piskuisessa lapsudesani olin minä yxi hyvä ja vaka lapsi luonnollisesti, mutta sjelun puolesta suruttomuden uneen nukkunut ja kuollut. Koska minä olin 9 ajastajan vanha, oli minulla joku liikutus sydämesä, ja *tunsin että minulla jotakin puuttuu*, mutta en minä itse tiennyt mikä se oli.

Yhteys rikkaan nuorukaisen kysymyksen (Mark. 10:17–21) vaikutushistoriaan ei ole tässä vastaansanomaton, mutta myöhemmän jatkon perusteella Hollatzin vaikutusta Viklundin kokemusten kuvaukseen voidaan pitää vähintäänkin mahdollisena:

Minä sain myös totisesti andexi andamuxeni; josa minun levottomudeni puutuj ja minun aikomuxeni cavahtaman itseäni synistä ja elämän pyhästi udistui, ja wahvistui, muttase oli taas wäärin ja yxi suuri erhetys ja vica minun tygönäni että minä pidinsen yhtenä täydellisenä käändymisenä sijnä ajatuxesa pysänyn minä siihen sen siahan, että minun olis pitänyt käymän edemäksi, ja pyytämän tulla tutuxi Wapahdaian cansa; ja opiman dundeman hänen, njnkuin minun wapahdaiani, herrani ja siellun mieheni muta *en minä tiennyt etä sen caltainen Jesuxen tundeminen ja tutavaisuus oli tarpeellinen!! engä myöskään, että se minulta puuttui.*

Rakenteensa puolesta Hollatzin kirja sisältää mallivastauksia erilaisiin sielunhoitotilanteisiin. Voidaan pohtia, olisiko sepänrepliikkiä käytetty sielunhoidollisena avainlauseena jo viklundilaisuudessa. Lähdeaineiston niukkuuden vuoksi tämä on kuitenkin jätettävä vain olettamukseksi. On myös syytä muistaa, että Nils Viklund oli nuoren Paavon hengellisen taustayhteisön – vuonna 1796 alkaneen Savojärven herätyksen – johtohahmon Johan Lustigin

(1771–1833) kummisetä. Jos sepän neuvot olisivat siis olleet viklundilaisuuden keskeistä ja toistettua ainesta, olisi luultavasti myös Lustig tuntenut ne.

Luontevaa olisi olettaa, että seppä Högman on Hollatzia lukemalla – kenties viklundilaisen taustayhteisönsä myötävaikutuksella – päätenyt tiivistämään kirjan ydintä repliikin muotoon. Dekkareissa ensi epäily on usein syyllinen. Niin voi olla nytkin. Högman repliikin muotoilijana tulisi kuitenkin voida esittää siten, että myös Hollatzin kirja löytää paikkansa kuvauksessa. Kokonaisuuteen sopii huonosti se historiallisena pidettävä tosiseikka, että seppä viittasi Hollatzin sijaan nimenomaan Wilcoxin kirjaan repliikin lähteenä. On toki mahdollista, että seppä olisi muotoillut iskus sanat Hollatzin äärellä ja myöhemmin löytänyt vastaavan tulkinnan myös Wilcoxilta. Tämäkin on vaikeasti osoitettavissa lähteiden puutteen vuoksi.

Kolmas vartenotettava vaihtoehto on, että Högman todella Wilcoxiin viitaten lausui jonkinlaisen toisinnon sanoista ”yksi sinulta puuttuu”. Myöhemmin Paavo olisi löytänyt nuo sanat myös Hollatzin kirjasta, kokenut kirjan sisällön omaa kilvoitustaivaltaan puhuttelevaksi, muotoillut oivalluksensa iskulauseeksi ja laittanut tuon oman muotoilunsa sepän suuhun pajakokemuksesta ystävilleen kertoessaan. Tämäkään ei ole aukottomasti osoitettavissa, mutta tukea väitteelle kyllä löytyy.

Paavo ensinnäkin tunsi Hollatzin kirjan. Samassa artikkelissa, jossa C. A. Malmberg välittää kuvauksen Paavon pajakokemuksesta, tulevat mainituiksi molemmat sepänrepliikin keskeiset kirjalliset lähteet:

Ukko, joka oli utttera Raamatun ja muiden hyvän kirjain lukija, piti paljon Vilcockin hunajan pisarasta ja armon järjestyksestä ja sanoi että ne näyttävät kaikki, mitä armoa etsivä sielu tarvitsee autuuteen, mutta valittain heränneitä sanoi hän, yksi menee pellollensa, toinen kaupallensa, ja ainoastaan harvat harvoista pitkittävät asiaa hyvään loppuun asti.

Huomionarvoista on, että ”Kristuksen sisällinen tunto” kuului myös Paavon käyttämään sanastoon, minkä Simojokikin on osoittanut. Myöhemmin esitellessään Paavon oppia Malmberg tulee toisintaneeksi sepänrepliikin nimenomaan Paavon opin ytimenä:

”Missä ei Kristuksen sisällistä tuntemista löytynyt, siellä puuttui hänen mielestä kaikki, ja hän sanoi sen olevan päämääränä meillä, että me aina Kristuksessa olisimme. Tämä ydin kohta Paavon opissa on usealle tuntematon.”

Mikäli pidämme Malmbergin kuvausta autenttisena, on tehtävissä se johtopäätös, että sepänrepliikki on merkitykseltään ennen muuta Paavon ajattelun tiivistymä, jota hän sepän suulla välitti eteenpäin. Jos repliikin muotoilu on todella Paavon viimeisteleminen, se lienee syntynyt melko pian pajakokemuksen jälkeen. Vaikka repliikin puuttuminen varhaisimmasta lähteestä, L. J. Niskasen vuonna 1837 laatimasta muistokirjasta, selittyisi mukavasti repliikin myöhäisellä muotoilujankohdalla, ei tunnu uskottavalta, että Paavo vielä lähes 40 vuoden jälkeen elämän koulimana olisi lähtenyt uudelleen muotoilemaan usein toistamaansa kertomusta nuoruutensa käänteentekevästä tapahtumasta.

Simojoen huomio siitä, ettei nuoren Paavon hengellinen ja sielullinen taival ahdistuksineen istu yksiin Hollatzin kirjan Sielun vaiheiden kanssa, joille tunnusomaista oli alkutilanteessaan – päinvastoin kuin Paavolla – itseriittoinen tyytyväisyys omaan sieluntilaan, on varteenotettava argumentti edellä esitettyä teoriaa vastaan. Olisiko Paavo lähtenyt muokkaamaan hänelle henkilökohtaisesti merkittäviä sepän sanoja sellaisen kirjan pohjalta, jonka hengellisen taipaleen kuvaus ei sovi yksiin hänen omien vaiheidensa kanssa? Itse pidän tätä mahdollisena. Vaikka nuoren Paavon historiallisten vaiheiden ja Hollatzin kirjan Sielun alkutilan kuvauksen välillä on havaittavat eronsa, on silti mahdollista nähdä sekä nuoren Paavon kadotuksenpelkoisessa riuduttavassa uskonkamppailussa että Sielun väärässä varmuudessa yhdistäväkin piirre: turvautuminen omavanhurskauteen. Toisaalta – toisin kuin Simojoki antaa ymmärtää – myös Hollatzin kirjan alkuluvuissa tulee alkutilanteen jälkeen kuvatuksi sellaista hengellistä epätoivoa ja tyhjiydenkokemusta, joka tarjosi taatusti kosketuspintaa Paavonkin kokemustodellisuudelle. Olisiko tämä yhteys ollut Paavolle riittävä, jotta hän vuosien kuluttua olisi voinut samastaa vapauttavan pajakokemuksensa Hollatzin kirjan alkulukujen kehityskaareen, joka kuljettaa Sielua alun itseriittoisesta väärästä varmuudesta oman kadotetun tilan ymmärtämiseen ja viimein vastaanottamaan armoa? Hätiköityjen vastausten sijaan lienee paikallaan lukea uudestaan ajatuksen kanssa sekä Paavon säilyneitä kirjoituksia että Hollatzin kirjaa.

KENEN KIRJASTOON JÄLJET JOHTAVAT?

Kysymys sepänrepliikin alkuperästä ei liene lopullisesti ratkaistavissa – tai sitten Poirot'n kuulustelukierros on vielä näiltä osin vasta aluillaan. Osoitetun Hollatz-kytkös tuskin tulee laajemmin muuttamaan herännäisyyden peruskertomuksen kulkua tai sen pohjalta tehtyjä tulkintoja herännäisyyden hengellisyyden sisällöistä. Löydön merkitys onkin lopputuloksen sijaan prosessissa: se antaa aihetta tutkia seppä Högmanin ja Paavon sekä heidän aikaistensa historiaa tarkemmin

nimenomaan kirjahistorian näkökulmasta. Christien romaaneissa loppukohtauksen kuulustelukierroksen tarkoituksena on tehdä kaikkien romaanihenkilöiden toiminta ja sen taustalla olevat motiivit näkyviksi ja ymmärrettäviksi – arvoitus on ratkennut syyllisen löytymisen sijaan vasta sitten, kun romaanin sivujuonteetkin saavat psykologisesti tyydyttävän selityksen. Sepän repliikin arvoituksen osalta ”ruumis” on yhä kirjastossa. Selvitettävänä on, kenen kirjaston äärellä ja missä vaiheessa repliikki on saanut tunnetun kirjallisen muotonsa: johtavatko jäljet Viklundin pappilan, sepän pajan vai petäjävapriikin akatemian kirjastoon? Kaikissa tutkintalinjoissa varsinainen löytö olisi arvoituksen muodollisen ratkaisun sijaan laajeneva ymmärrys 1700–1800 – lukujen taitteen heränneiden kirjallisesta ja sosiaalisesta miljööstä.

Sepän repliikin välittämien hengellisten aarteiden löytämisen kanssa haasteet ovat puolestaan toisenlaiset. Seppä johdatti Paavon hartauskirjojen äärelle, joita Paavolle kertyi lopulta peräti parisenkymmentä. Kirjojen kanssa vuoropuhelua käyden ja elämäkokemuksen läpi suodattuen Paavolle kirkastui oma avaimensa Raamatun ja uskonelämän todellisuuteen. Tämä Paavon ajattelun ydin ja avain ”talonpoikien autuuden järjestys” sai osailmaisua Paavon kirjeissä; kattavammin sen äärelle pääsee Paavon vuonna 1847 julkaiseman kirjaseen *Muuan sana heränneille talonpojan säädystä* kautta, jossa näkyy runsaasti jälkiä luetusta kirjallisuudesta. Oli sepänrepliikin alkuperä mikä hyvänsä, sisältönsä puolesta se näyttäisi olevan eräänlainen tiivistelmä Paavon ”talonpoikaisesta armonjärjestyksestä”, jossa kiteytyy hengellisen ikävän ja täyttymyksen välinen omavanhurskaudesta riisuva, puhdistava jännite. Se oli opinkappale, josta Paavolla ei ollut varaa tinkiä:

Ja mitä teidän vaatimiseen tulee, että ottaisin takasin, mitä minä olen puhunut sisällisestä Jumalan tunnosta ja elävästä uskosta, niin siinä en ota yhtään sanaa takasin muulla tavalla, jos ette selvemmillä Pyhän Raamatun todistuksilla minulle näytä puheitani vääräksi. – – Sitä en minä oikein tiedä, lieneekö Jumala jo nykyisellä ajalla armonsa järjestyksen muuttanut, ja heitän sen asian teidän hyvän suosionne ja tutkimisenne alle. Mutta minun täytyy vanhasta Kristuksen opista kiinni pitää, maksoi mitä hyvänsä.